

שולחן ערוך

רמ"א

משנה ברורה

הערות- הרב נבנצל (מוגה בידי הרב)

המשך סימן ב'

סעיף ד: ינעול מנעל (ה) ימין תחלה ולא יקשרנו, ואח"כ ינעול של שמאל (ו) ויקשרנו, ויחזור ויקשור של ימין ¹. הגה: וזמנעלים שלנו, שאין להם קשירה, ינעול של (ז) ימין תחלה (תוספות פ' במה אשה ד' ס"א).

(ה) ימין - שכן מצינו בתורה שהימין חשוב תמיד לענין בוהן יד ורגל ולכל הדברים שמקדימים הימין להשמאל: (ו) ויקשרנו - דלענין קשירה מצינו שהתורה נתנה חשיבות אל השמאל שקושר עליה תפילה של יד. ובאנפלאות [גרביים] של לבד א"צ להקדים שמאל לקשירה ² ואיטר יד שמניה תפילין בימין של כל אדם יקדים ימין גם להקשירה ³.

(ז) ימין תחלה - וגם אם נזדמן לו של שמאל ימתין עד שיביאו לו של ימין. כשהוא רוחץ וסך ימין תחלה ואם סך כל גופו ראש תחלה מפני שהוא מלך על כל האיברים ועיין בד"מ:

סעיף ה: כשחולץ מנעליו, (ה) חולץ של שמאל תחלה.

(ח) חולץ של וכו' - שזהו כבודה של ימין ⁴:

סעיף ו: אסור לילך (ט) בקומה זקופה, (י) ולא ילך (יא) ד' אמות (יב) בגילוי הראש (מפני כבוד השכינה), (יג) ויבדוק נקביו. הגה: ויכסה כל גופו, ולא ילך (יד) יחף (ל"ז). וירגיל עלמנו לפנות בוקר וערב, אה"כ זריזות ונקיות ⁵ (הגהות מיימוני פרק ה' מהלכות לעות).

(ט) בקומה זקופה - שדוחק רגלי השכינה כביכול ע"כ כתבו האחרונים דאסור אפילו פחות מד"א ופשוט דאפילו עומד במקומו ואינו הולך כלל:

(י) ולא ילך - אפילו בבית שיש בו תקרה וכ"ש תחת אויר השמים דיש ליהרר לכו"ע:

(יא) ד"א - ומידת חסידות אפילו פחות מד"א ואפילו בעת השינה כלילה ויש שמצדדין לומר דאפילו ד"א אינו אסור מדינא רק להצנועין במעשיהן אבל כבר כתב הט"ז לקמן בסימן ח' דבזמנינו איסור גמור מדינא להיות בגילוי הראש ואפילו יושב בביתו עי"ש הטעם וכן כתב בתשובת מהר"י ברונא ⁶ וכתב המ"א דאפילו קטנים נכון להרגילם בכיסוי הראש כי היכי דליהוי להו אימתא דשמאי כדאיתא (בשבת קנ"ו) כסי ראשך כי היכי דליהוי עלך אימתא דשמאי ודע עוד דלענין גילוי הראש די בכיסוי היד על הראש וה"ה אם מפלה ראשו שרי בגילוי הראש. ועיין בפמ"ג שכתב דלילך ד"א תחת אויר השמים לא מהני בזה כיסוי הראש ביד ⁷:

(יב) בגילוי הראש - וכ"ש שאסור לברך וה"ה ללמוד בגילוי הראש ולא מהני בזה כיסוי היד דיד וראש חד גופא אינון ואין הגוף יכול לכסות את עצמו ויש מקילין בזה בשעת הדחק כגון כלילה שרוצה לשתות ואין לו כובע בראשו דדי במה שמכסה ראשו בידו אבל יותר טוב לנהוג כמו שהעולם נוהגין שממשיך הבית יד [השרוול] של הבגד על היד ומכסה בו ראשו דאז הוי שפיר כיסוי לכו"ע וכתב הפמ"ג דיש ליהרר בשעת הנחת תפילין של ראש שלא יברך

¹ למרות שבגמרא יש מ"ד שלא קפיד בכלל, אך הוא פוסק כמ"ד שקפיד.

² אולי דווקא יקדים הימין אף לקשירה כי כל העניין הוא רק בנעליים מעור כי התפילין מעור. ואף בנעליים שאינם מעור אולי א"צ להקדים הקשירה בשמאל כי טעם הקשירה הוא רק בעור.

³ אולי רק לקשירה כי בשאר דברים אדרבה יקדים שמאל כמו בשאר מצוות שעושה בשמאל שהיא הימין שלו. אישה- תנעל ותקשור את הימין תחילה. קטן- ינהג כגדול.

⁴ יש על זה הערה כמדומני של הרב קוק שכהנים יחלצו של ימין תחילה כי זוהי חליצה של מצווה אז יחלצו של ימין תחילה. אך זה לא ברור לי כ"כ כי אין מצווה לחלוץ את הנעליים כי אם אני בלי נעליים אין לי מצווה לחלוץ. בשאר בגדים ג"כ יפשוט שמאל לפני ימין ואף בגרביים.

⁵ הגמרא אומרת(הוריות יג.): שהדור שלנו חלש וקשה לסמוך על בדיקה רק בבוקר ובערב(היינו שהאדם יכול לילך כשצריך).

⁶ זה כבר נהיה קו מבדיל בין דתיים לחילוניים- כיסוי הראש- אז זה ממש חילול השם כשהולך בגילוי הראש, כשאינו שם בכדי להראות חילוני זה בוודאי איסור חמור מאוד ורק במקום פקו"נ ממש מותר. שאלו את הרב קוק כמדומני על ת"ח שלא היתה לו פרנסה ורצו שיעבוד במקום שהיו מוכנים שיישב רק בגילוי הראש והרב קוק הסתפק אם אפשר להתיר דבר כזה. שאלת תלמידי: אם אדם עם כיפה הולך למקומות אסורים וא"א לשכנעו שלא יילך האם ילך בלי כיפה מפני חילול השם כי שמענו שרב אחד אמר לילך עם כיפה כי כך לפחות ייבדל מאחרים? תשובת הרב: שלא ילך, ואכן אם הולך אז יילך עם כיפה להיבדל מהם במעט ולא יוריד הכיפה כי זהו החילול השם היותר גדול שמראה שכופר בהשם.

⁷ שמעתי מהרב [הגרש"ז אויערבאך זצ"ל] שאינו יודע מידיעה אלא מסברא שהשיעור הוא שליש הראש, שאז ניכר שהראש מכוסה.

הברכה בראש מגולה ופרו"ק [פאה נוכרית] משערות אף אותן שתפורין בבגד מתחתיו יש לאסור מפני מראית העין שיאמרו ששערות הן ויש מקילין:

(ג) ויבדוק נקביו - כדי שיהיה אח"כ גופו נקי בשעת קבלת מלכות שמים בק"ש ותפלה ואין צריך רק בדיקה לבד ואם בדק את עצמו ואינו רוצה עתה לנקביו זה נקרא מן הדין גוף נקי וחלילה לאחר שוב עבור זה זמן ק"ש או אפילו רק תפלה בצבור:

(ד) יחף - אחז"ל שימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. ובמקומות הערב שדרכן לילך יחף שרי⁸.
[א"ר] עוד כתב בשם של"ה דאם עושה משום תשובה על עונותיו מותר וכן עשה דהמע"ה הולך יחף:

⁸ בא"י אני חושב שמותר שהרי אנשים הולכים עם סנדלים בלי גרביים - וזה נחשב יחף. אך לתפילה א"א להתפלל בסנדלים בלי גרביים כי המדד הוא ע"פ אם היה האדם עומד כך לפני גדולים כשהיה הולך להיפגש עמם ולא עומדים כך לפני נשיא ארה"ב למשל. וכן נעלי "קרואס" של ימינו יש לבדוק האם היו עומדים כך לפני נשיא ארה"ב.

סימן ג'

סעיף א: כשיכנס לבית הכסא יאמר: התכבדו מכובדים וכו', (א) ועכשיו לא נהגו לאומר.

(א) ועכשיו וכו' - כי אין אנו מוחזקין ליראי שמים שמלאכים מלוין אותנו שנבקשם שימתינו עלינו עד שנצא¹:

סעיף ב: יהא צנוע בבית הכסא ולא יגלה עצמו (ב) עד שישב. הגה: (ג) ולא ילכו פני אנשים ביחד, גם (ד) לא ידבר קס ויסגור הללת בעדו, מקום כניעות² (אור זרוע).

(ב) עד שישב - וה"ה שלא יקום כשהוא מגולה:

(ג) ולא ילכו - ואם מפחד יכול אחד להניח ידו על ראשו דרך החלון ובלבד שלא יראה פירועו וכדלקמן בס"ח וליכנס שם להדיא אסור אפילו עם אשתו אך עם קטן שאין בו דעת מותר ליכנס [ארה"ח]:

(ד) לא ידבר - ואם הוא לצורך גדול אפשר דמותר לדבר כ"ז שאין נפנה עדיין אבל בעת שנפנה אף לצורך גדול אסור ואם א"א לסגור הדלת ואיש אחר רוצה לכנס ינחרו זה לזה ולא ידברו רק הנשים כשהולכות לבית הכסא הקבוע לרבים כמו בהכ"ס שבשדה בימיהם או בחצר בהכ"ס במדינות אלו התקינו חכמים שיהיו מספרות זו עם זו כדי שישמע קולן מבחוץ ולא יכנס איש לשם ויתיחד עמהן [סנהדרין י"ט] ומשמע קצת שם דנכנסות ג"כ בשתים בבהכ"ס³:

סעיף ג: אם רוצה (ה) למשמש בפי הטבעת בצרור, או בקיסם, לפתוח נקביו, ימשמש קודם שישב ולא ימשמש אחר שישב, מפני שקשה לכשפים.

(ה) למשמש - אם אינו יכול לפנות ילך ד"א וישב ויעמוד וישב עד שיפנה או יסיה דעתו מדברים אחרים. ולא יפנה בעמידה:

סעיף ד: לא יגלה עצמו כ"א לאחריו (ו) טפח ומלפניו טפחיים, ואשה מאחריה טפח ומלפניה ולא כלום.

(ו) טפח - ולא יותר משום צניעות ומלפניו טפחיים דמתוך שהוא דוחק א"ע לגדולים הוא בא לידי קטנים וצריך טפחיים משום קלוח מי רגלים הנתזין למרחוק והב"ח כתב דנכון להחמיר שיהיה גם מלפניו רק טפח ולא הסכימו עמו הרבה מהאחרונים. ויזהר שלא ילכלך שם בגדיו וגופו ומנעליו:

סעיף ה: אם נפנה במקום (ז) מגולה, (ח) שאין בו מחיצות, יכוין שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון (ט) או איפכא, אבל בין (י) מזרח למערב, אסור.⁴ (ולטהייל מיס צכל ענין קרי) (צ"י צקס הרמז"ס).

(ז) מגולה - אבל בחצר בכל ענין שרי כ"כ הב"י והמ"א אבל הט"ז הסכים עם מהר"י אבוהב דבחצר ג"כ אסור באמצע החצר בין מזרח למערב דהלא מגולה הוא באותו מקום אם לא שמקרב עצמו לצד אחד מהכתלים וכ"כ הדרישה וש"א:

(ח) שאין בו מחיצות - אבל אם יש בו מחיצות ואפילו רק מחיצה אחת לצד מערב ישב בצד המחיצה בסמוך לה [דהיינו עכ"פ בתוך ד' אמות] ואחוריו למערב כלפי המחיצה ונפנה שם וכן אם הכותל במזרח יושב בסמוך לה ואחוריו למזרח ויש מחמירין בזה מפני שפירועו שלפניו הוא לצד מערב והשכינה במערב ובמקום שאפשר טוב להחמיר. כתב הפמ"ג דאין שיעור לגובה המחיצה רק כל שאין פירועו מגולה עי"ז שרי:

(ט) או איפכא - וי"א דאיפכא לא טוב ליזהר בזה:

(י) בין מזרח וכו' - משום דהשכינה שורה במערב ואפילו אם מחזיר פניו למערב אסור דמזרח שהוא נגד מערב יש לו ג"כ קדושה:

סעיף ו: וכן אסור לישן (יא) בין מזרח למערב, אם אשתו עמו. ונכון להזהר, (יב) אפילו כשאין אשתו עמו.

¹ למרות שבלייל שבת מלאכים כן מלוים אותנו.

² אבל לאישה מותר לדבר שם.

³ שאלת תלמיד: זה רק במקום שאין הפרדה אך במקום שיש הפרדה בין בהכ"ס של גברים לשל נשים? תשובת הרב: שם אין צורך לדבר.

⁴ אבל גם לכיוון המקדש אסור ולכן אם למשל הוא נמצא במקום שהוא צפונית למקדש אז ייפנה במקום שהוא צפון מזרח או בדרום מזרח.

(יא) בין מזרח וכו' - רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום. ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר פרשה במדבר שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב והסכים שם שיהא הראש למערב וכ"כ בארצות החיים בשם כמה אחרונים ומ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשו"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל:
(יב) אפילו כשאין וכו' - עיין בארה"ח דבזה אין להחמיר רק בשוכב ערום ובאין קלעים סביב המטה:

סעיף ז: המטיל מים מן הצופים ולפנים (פי' מקום שכולים לראות מקום הר הבית, ומקום והלחה אין יכולים לראות, רש"י), (יג) [לא] ישב ופניו כלפי הקודש, (יד) אללא לכפון או לדרום), או יסלק הקודש לצדדין.

(יג) לא ישב ופניו וכו' - כצ"ל. ט"ז וש"א:
(יד) אלא לצפון וכו' - וה"ה אם אחריו כלפי הקודש שרי בהטלת מי רגלים ועיין בביאור הגר"א שהסכים דאפילו מן הצופים ולחוץ אם פניו כלפי הקודש אסור בהטלת מי רגלים. אסור לעמוד לפנות להדיא נגד בהכ"נ או בהמ"ד דלא יהא מכלל מי שנאמר עליהם ואחוריהם אל היכל ד' וכן לא יעשה בהכ"ס מכוון כנגד בהכ"נ או בהמ"ד שלא יהא הפי הטבעת מגולה נגדם [ס"ה סי' תתי"ד והעתיקו בא"ר והגהות רעק"א] ואם בונה כותל באמצע להפסיק בין מחיצת בהכ"ס לבית הכנסת לכאורה אין להחמיר ועיין בארה"ח:

סעיף ח: כשנפנה בשדה, אם הוא אחורי הגדר (טו) יפנה מיז. ובבקעה, יתרחק עד מקום שלא יוכל חבירו לראות (טז) פירועו.

(טו) יפנה מיז - דהא אין חבירו רואה את פירועו וכן בחצר אחורי כותל הבית ואף על פי שחבירו שומע קול עיטושו שלמטה אין בכך כלום שבהשמעת קול עיטושו שלמטה אין בו איסור משום צניעות אלא שהיא חרפה ובושה לבנ"א ומי שאינו מקפיד אינו מקפיד:
(טז) פירועו - ר"ל גילוי מה שמגלה מברשו מלפניו או מלאחריו ואף על פי שרואה את גופו ושומע קול עיטושו שלו שרי:

סעיף ט: לא ישב במהרה ובחוזק ולא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדאי, שלא ינתק שיני הכרכשתא. סעיף י: לא יקנח (יז) ביד ימין.

(יז) ביד ימין - מפני שקושר בה תפילין על זרוע השמאלי ועוד טעמים אחרים עיין בגמרא וטוב לזוהר מלקנח באצבע האמצעי שכורך עליו הרצועה וכתבו האחרונים דאיטר יד שכל עניניו עושה בשמאל מקנח בשמאל דידיה שהוא ימין כל אדם ואם כותב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין או להיפך עיין בבה"ל:

סעיף יא: לא יקנח (יח) בחרס, משום כשפים, ולא בעשבים יבשים, שהמקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו התחתונות נושרות, ולא בצרור שקנח בו (יט) חבירו, מפני שמביא את האדם לידי תחתוניות. הגה: ועכשיו, שצתי כסאות שלנו (כ) אינן צפדה, נהגו לקנח (בחרס, וכן נהגו לקנח) (כא) צדכר שהאור שולט בו ואינו מזיק, ופוק חזי מאי עמא דבר (חידושי אגודה פרק המואל).

(יח) בחרס - ואפילו היא חלקה ואינה מקרע הבשר דאם אינה חלקה ויש בה חדודים קטנים יש בזה ג"כ מפני הסכנה שלא ינתק שיני הכרכשתא:
(יט) חבירו - אבל אם קנח הוא עצמו בו או שיבש או שקנח מצד אחר לית לן בה:
(כ) אינן בשדה - ולא שכיחי כשפים לכן מותר בחרס ודוקא אם הוא חלק וכנ"ל:
(כא) בדבר שהאור וכו' - אפשר דוקא לענין שאר דברים אבל לענין עשבים יבשים גם להג"ה יש להחמיר דהם מחתכים את הבשר וכדלקמן בסי' שי"ב ס"ה עיין בפמ"ג. כתב בהגהות ר"ע איגר בשם הס"ח כשיוצא מבהכ"ס יראה המקום שישב עליו שלא יהיה טינפות שמא יבוא חבירו פתאום או בלילה וישב עליו:

סעיף יב: יפנה (כב) בצניעות, בלילה, כמו ביום.

(כב) בצניעות בלילה - ר"ל שלא יגלה עצמו יותר מביום ולא יגלה עצמו עד שישיב וכה"ג כי לפניו ית' חשיכה כאורה אבל א"צ להתרחק⁵ ואם אין שם אדם מפנה ברחוב ורק שיזוהר שלא יהיה במקום הילוך ב"א כדי שלא יטנפו בני אדם על ידו אבל אם יש שם אדם אפילו נכרי אסור לפנות בפניו. וכ"ז לפנות אבל להשתין מותר אפילו

⁵ שאלת תלמיד: אם אין אור בחדר בית הכסא ונפנה בלילה האם מותר לפתוח מעט הדלת בכדי שיהיה קצת אור אם האדם עצמו לא ייראה? תשובת הרב: אם אין דרך אחרת אז כן.

ביום בפני רבים אם צריך לכך שאין לו מקום ואפילו בפני אשה משום דאיכא סכנתא אם יעמיד עצמו⁶. ואשה לא תעמוד להשתין אפילו נגד פניו של תינוק משום דאיכא חציפותא אבל לצדדין שאינה משתנת ממש נגד פניו לית לן בה:

סעיף יג: לא ישתין מעומד, מפני ניצוצות הניתזין (כג) על רגליו, (כד) אם לא שיעמוד במקום גבוה או ישתין לתוך עפר תחוח (פי' קרקע שאינה בתולה לאלא כגון של ארץ חרושה).

(כג) על רגליו - ויאמרו שהוא כרות שפכה שאין מימי רגליו מקלחין אלא שותתין וכרות שפכה אינו מוליד ויאמרו על בניו שאינם שלו:

(כד) אם לא וכו' - ואם אין לו עצות אלו וגם שם א"א בישיבה יוכל לעשות עצה אחרת שלא יבוא לידי ניצוצות שייסייע בבצים להגביה הגיד קצת או ע"י מטלית עבה ואם איתרמי שנפלו ניצוצות על רגליו מצוה לשפשפם:

סעיף יד: יזהר שלא יאחז באמה וישתין, אם לא מעטרה (כה) ולמטה, (כו) מפני שמוציא שכבת זרע לבטלה, אא"כ (כז) הוא נשוי. ומדת חסידות לזהר אפילו (כח) הנשוי.

(כה) ולמטה - ואפילו אם האבר בקישוי מותר מעטרה ולמטה:

(כו) מפני שמוציא - ר"ל שע"י נגיעתו בגיד בא לידי חמום והרהור ויבא לזה וחומר עון הזה עיין באה"ע סימן כ"ג:

(כז) הוא נשוי - דיש לו פת בסלו ואין יצרו תוקפו כ"כ ואם היא נדה או שהוא בדרך אסור. ועיין בא"ע סימן כ"ג ס"ד דאפילו נשוי אינו מותר להושיט ידו לאמה כלל אלא בשעה שהוא צריך לנקביו:

(כח) הנשוי - ואם עומד במקום שיש לו פחד שלא יפול אין להחמיר בנשוי כלל. [ארה"ח]:

סעיף טו: אפילו מי שאינו נשוי, מותר לסייע (כט) בביצים.

(כט) בביצים - שאינו מתחמם ע"י כך. ולפעמים מותר לאחוז באמה להשתין כגון ע"י מטלית עבה שאינו מתחמם אבל ע"י החלוק אסור ויש מפקפקין גם ע"י מטלית עבה משום דלא ידעינן שיעורו⁷:

סעיף טז: לא הותר לנשוי לאחוז באמה אלא להשתין, אבל (ל) להתחכך, לא.

(ל) להתחכך לא - לפי שהחכוך מביא לידי חמום ובקל יבוא לידי ש"ז ועיין בה"א שמתיר ע"י בגד עב. ומותר לסרוק זקן התחתון אך שלא יגע אז באמה בידו ועיין בבה"ל:

סעיף יז: המשהה נקביו, עובר משום (לא) בל תשקצו.

(לא) בל תשקצו - ואם משהה עצמו לקטנים עובר משום בל תשקצו ומשום שלא יהיה עקר. והמשהה מלהפיח אינו עובר על בל תשקצו. גם האיסור בל תשקצו נדחה מפני כבוד הבריות כגון המשהה נקביו עד שימצא מקום צנוע וכה"ג. יזהר מאוד לקנח היטיב כי צואה במקומה במשהו כמו שכתב בסימן ע"ו ס"ה. וטוב לרחוץ פי הטבעת במים או ברוק:

⁶ שאלת תלמיד: היום לא עושים כן אז אם צריך לקטנים ויש שם אנשים האם ייפנה בפניהם או שלא משום חילול השם? תשובת הרב: אם יכול להתאפק יתאפק אך זה לא תמיד אפשר. ומשום כבוד הבריות אם יכול להתאפק - מותר להקל [כדלקמן משני"ב סק"לא]. והיום השהיית נקביו אין מזיקה כ"כ לגוף (הטבעים השתנו).
⁷ לכאורה השיעור הוא בכדי שלא יחוש את חום היד.